

İstihbarat Savaşlarında Bir Deli: Girit Serdarı Gazi Hüseyin Paşa

A Madman in Intelligence Wars: Crete Serdar Gazi Hüseyin Pasha

ÖZET

Biyografi çalışmaları, yalnızca, tarih biliminin kıymetlendirdiği figürlerin hayatlarının detaylarına odaklanmakla kalmaz aynı zamanda o karakterin yaşadığı dönemin; sosyo-kültürel, siyasi, askeri, idari hatta diplomatik yapısı hakkında bir fikir edinilmesi noktasında önemli ipuçları sunar. Bu anlamda, tarihte olumlu veya olumsuz iz bırakmış olan kişiler hakkında yapılan akademik çalışmalar, muhatabına; spesifik bir örnek üzerinden, çalışılan konu hakkında genel bir kanaate ulaştıracak yeterli veriyi sunması dolayısıyla oldukça değerlidir. Bu çalışma, Vezirlik ve Kaptan Paşalık başta olmak üzere, erken dönem Osmanlı tarihinde kilit görevler üstlenmiş olan bir Paşa'nın, bu vazifelere getirilişine ve görevlerini sürdürdüğü sırada meydana gelen olayların perde arkasına, Osmanlı istihbaratı çerçevesinden akademik bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Deli Hüseyin Paşa, Girit, Casus, Osmanlı İstihbaratı.

ABSTRACT

Biography studies not only focus on the details of the lives of figures valued by the science of history, but also offer important clues to get an idea of the socio-cultural, political, military, administrative and even diplomatic structure of the period in which that character lived. In this sense, academic studies conducted about people who have left a positive or negative mark on history are very valuable because they provide sufficient data to the addressee to reach a general opinion about the subject being studied through a specific example. This study aims to provide an academic perspective from the Ottoman intelligence framework on the appointment of a Pasha who held key positions in early Ottoman history, especially the Vizier and Captain Pashalik, to these positions and behind the scenes of the events that occurred while he was holding his duties.

Keywords: Deli Hüseyin Pasha, Crete, Spy, Ottoman Intelligence

GİRİŞ

Atın yiğidine doru, adamın yiğidine deli dendiği zamanlarda, isminin hakkını veren bir paşa, yaklaşık çeyrek asır fethedilemeyecek olan bir adanın fethine memur edilmişti. Üstelik Osmanlı resmi evrakı da dâhil birçok yerde, adının önüne Girit serdarı yazdıran bu vazifesi, onun görev hayatının tek büyük sorumluluğu da değildi. Revan, Bağdad, Kandiye gibi stratejik noktaların ele geçirilmesi, Kaptan Paşalık görevindeyken Rus ve Kazak korsanlarının etkisiz hale getirilmesi, Hanya'da Venedik saldırılarının önlenmesi gibi yadsınamaz başarıları, haklı şöhretine ulaştığı yoldaki sapaklardan bazılarıydı. Elbette tüm bu başarıların ardında onun istihbaratçı kimliğinin de izi vardı.

Deli Hüseyin Paşa hakkında şimdiye kadar yapılan çalışmalar incelendiğinde, ona dair çok şey söylenildiği fakat pek azı tarafından istihbarî yönüyle ilgilenildiği görülür. Bu çalışmada ise onun Zülüflü baltacılar sınıfında, ağa dairesine hizmet ettiği görevinden, Vezirlik ve Kaptan Paşalık dâhil birçok üst düzey göreve yükselmesinde ancak, ironik olarak, çeşitli iftiralara uğramasında, hatta katledilmesinde etkisi olduğu bilinen istihbarî faaliyetlerin rolü incelenmiştir. Çalışmaya dayanak oluşturan kaynak grubunun başında Osmanlı Arşivi'nden edinilen resmi evrak gelmektedir. Ayrıca o dönemde neşredilmiş kaynaklar olan Osmanlı kronikleri, seyahatnameler ve bunlardan istifade edilerek kaleme alınmış olan yerli ve yabancı eserlerden de yararlanılmıştır. Çalışmanın amacı, Osmanlı tarihinde önemli bir figür olan Deli Hüseyin Paşa özelinde; Osmanlı merkez idaresi ve onun temsilcilerinin istihbarat algısını, savaş meydanlarının görünmeyen yüzü olan casusluk faaliyetlerinin bütün bir sürece etkisini, son olarak paşaların gizli rekabetine sahne olan saray entrikalarında sürdürülen istihbarî faaliyetlerin sebep-sonuçlarını anlamak ve anlamlandırmaktır.

DELİ'NİN DOĞUŞU VE ÜNLÜ OLUŞU

Tam tarihi bilinmemekle birlikte Bursa/Yenişehir'de doğduğuna şüphe olmayan Hüseyin Paşa'nın genç yaşta İstanbul'a geldiği, önce Eski Saray'da, ardından Topkapı Sarayı'nda eğitildiği, Zülüflü baltacılar sınıfına girerek burada ağa dairesinde hizmet ettiği tarihi kayıtlarla sabittir. (*BOA, MAD.* 8477: 187; *Silahdar Tarihi*, I: 178;

M. Gökçen Daş Darıcı¹

How to Cite This Article

Daş Darıcı, M. G. (2023).
“İstihbarat Savaşlarında Bir Deli:
Girit Serdarı Gazi Hüseyin Paşa”
International Social Sciences
Studies Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:9, Issue:111; pp:6910-
6919. DOI:
<http://dx.doi.org/10.29228/sss.69760>

Arrival: 28 February 2023

Published: 31 May 2023

Social Sciences Studies Journal is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

¹ Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Sivas, Türkiye. ORCID: 0000-0002-5592-5495

Beyzade Tarihi: 1049). Meşhur olması ise özellikle Osmanlı kroniklerinin pek bir övgüyle söz ettiği ve dilden dile aktararak adeta efsaneleşmiş bir anlatı üzerine temellenmiş gibi gözükmektedir.

Büyük Britanya kralı Arthur'un ünlü kılıcı Ekskalibur'un efsanesini bilmeyen yoktur. Kelt mitolojisine göre taş saplanmış olan bu kılıç, Tanrıların verdiği 4 hazineden biridir ve onu taştan çıkararak kişi bu sayede gücünü ve hâkimiyetini ispatlamış olur ve Kral Arthur'dan önce, pek çok kişi denemiş ancak bu kılıcı taştan çıkarabilen kimse olmamıştır. Benzer, fakat ayakları daha yere basan bir efsane de ufak tefek farklarla Hüseyin Paşa'nın yıldızının parlaması için anlatılmalıdır. Buna göre; Hüseyin Paşa, hiç kimsenin kurmayı başaramadığı İran yayını kolaylıkla birçok defa kurup bırakarak Sultan ve beraberindeki İran elçilerini hayrete düşürmüş, hatta yay onun gücüne dayanamayarak paramparça olmuştur. Bu sebepten, o dönem Acemi Baltacı görevinde bulunan Hüseyin Paşa küçük mirahurluk vazifesine yükseltilerek Sultan IV. Murad'ın taltifine mazhar olmuş, Sultan IV. Murad, kendi fiziki yapısına da benzeyen Deli Hüseyin'in pervasız konuşmaları ve delice hareketlerini çok beğenmişti. Hatta Dârüssa'âde ağasına: "*Deli Hüseyin huzurumdan bir an dahi ayrılmasın*" demişti. Kendisine bir müddet sonra da büyük mirahurluk payesi verilmişti (*Naîmâ Tarihi*, IV: 1826-1828; Parmaksızoğlu, C.5/1: 650).

Vezarete getirilmesi ise Sultan IV. Murad'ın Lehistan üzerine çıktığı sefer dolayısıyla Edirne'de olduğu sırada, yolda yaptığı bazı azil ve atamalar esnasında gerçekleşmiştir. Kaptan Paşalıktan azledilerek, kendisine Budin eyaleti verilen Cafer Paşa'nın yerine, Deli Hüseyin Paşa vezirlik rütbesi verilerek Kaptan Paşalığa atanmıştır (27 Temmuz 1634) (*Fezleke II*: 745). Özi muhafazasına memur edilen (*TS.MA.e*, 809 – 52) fakat bu görevde fiilen çok kalamayan Hüseyin Paşa, Safevîler'in hudut ihlalleri gerekçesiyle Revan Seferi'nin planlanmasından dolayı, donanma işlerini kethüdası Piyale Bey'e bırakarak derya kalemine bağlı zeamet ve tımar sahipleriyle birlikte IV. Murad'ın yanında 1635'te düzenlenen Revan Seferi'ne katılmıştır. Osmanlı kronikleri ve arşiv vesikaları dikkatle incelendiğinde bu seferde de klasik dönem Osmanlı istihbaratının sıklıkla başvurduğu istihbarat kanallarından olan casus ve *dillerden* faydalandığına şahitlik etmek zor değildir. 11 Safer günü Zengî Çayı geçilmekteyken, iki casus yakalanmış, sorgulanmalarının ardından gerekli bilgiler edinildiği için başları kesilerek padişaha arz edilmişti. 13 Saferde ise iki *dil* sorgularının ardından öldürülmüştü. (Ünver, 1952: 557). 1045 Safer ayının on üçünde Revan muhasara edilmiş, (29 Temmuz 1635) aynı ayın 21'inde kale teslim alınmıştır. (6 Ağustos 1635). (*TS.MA.d*, 1998, s. 14). Bu seferde Deli Hüseyin Paşa özellikle Topçuluk konusundaki maharetiyle Sultan'ın beğenisi ve takdirini kazanmış, (*Hasan Beyzâde Târîhî*, III: 1049) çeşitli hediyelerle taltif edilmiştir. (*TS.MA.d*, 2010, s. 1-4).

Revan Seferi (1635) dönüşünde kendisine Mısır Beylerbeyliği de tevcih olunmuştur. (İlgürel, 1996: 4). Ancak bu görevdeyken adı bazı usulsüzlüklere karıştığı iddiasıyla İstanbul'a çağırılarak sorguya çekilmiş malları müsadere edilerek Çinili Köşk'te bir süre hapsedilmiştir. Hakkındaki karalama kampanyalarının ilki olduğu kuvvetle muhtemel söz konusu hadise, her ne kadar kariyerinin dip noktası gibi gözükse de zirveye çıkanların uğrak yeri olan dipte çok kalmamış, serbest bırakılmasının ardından IV. Murad'ın takdirini tekrar kazanarak vezirlik görevine iade edilmiştir. Vezarete getirilmesinin hemen ardından da Bağdad Muhasarası için IV. Murad'la beraber sefere katılmıştır (1638). Bu muhasara sırasında, topçuluk maharetini sergilediği ciddi çarpışmalar esnasında istihbarî faaliyetleri de yürüttüğü, aman dileyip teslim olduklarını beyan etmelerine rağmen, neden top ateşini sürdürdüklerini öğrenmek için bizzat kale önüne kadar gittiği tarihi kayıtlarla sabittir. Kalenin teslim edilmesinde ise bir adamıyla içeriye yolladığı mektubun etkisi olmuştur (*Naima Tarihi*, II: 892-893).

İstihbarî faaliyetlere sahne olan tarihi hadiselerin önemli bir bölümünü kuşkusuz, vezirler ve diğer yüksek rütbeli devlet adamları arasındaki iktidar çekişmeleri oluşturur. Osmanlı kronikleri, sefere serdar tayin edilen vezirin başarısız olarak gözden düşmesi, *azl* hatta *katl* edilmesi için merkezden; asker, mühimmat ve levazımat yardımı göndermeyi geciktirme, seferin seyri hakkında sultanı yanlış bilgilendirme, sadarete aday olan veziri başka bir vazifeyle merkezden uzaklaştırmak adına sultana etki etme gibi çeşitli entrikaların anlatılarıyla doludur. Elbette tüm bu süreci yönetmek için özellikle 16.asırdan itibaren vezirlerin artık kendi casusluk şebekesini oluşturduklarına dair güçlü kanıtlar mevcuttur (Yüksel, 2012; Daş Darıcı, 2022). Tabanyassı Mehmed Paşa'nın sadarettan azledilip önce Yedikule'ye hapsedilmesi ardından da katledilmesinde kuşkusuz yukarıda sözü edilen entrikaların etkisi olmuştu. Kaynaklara göre, Tabanyassı Mehmed Paşa'nın öldürülmesinde, Osmanlı merkez idaresi için adeta faal birer istihbarat elemanı görünümünde oldukları ifade edilen Eflak ve Boğdan voyvodalarına (Daş Darıcı, 2019) yakınlığı ile bilinen Silahdar Mustafa Paşa'nın rolü olduğu bilinmektedir. Eflak ve Boğdan voyvodalarının Tabanyassı Mehmed Paşa tarafından görevden alınması, Voyvodalardan yüklü miktarda "hediye" kabul eden Mustafa Paşa'ya, onlar tarafından iletilen bir şikâyet mektubu ile bildirilmiş ve göreve iadeleri talep edilmişti (Özcan, 2016: 229). Mustafa Paşa bu durumu Sultan IV. Murad'a, voyvodaların isyan çıkarmasına sebebiyet vermek ithamıyla yansıtınca, Tabanyassı Mehmed Paşa hemen görevinden azledilmiş ardından da boğdurularak idam edilmiştir (1639). Onun görev yerine, Deli Hüseyin Paşa'nın sadaret kaymakamı olarak getirilmesi, tesadüf gibi gözükmesine de olaylarda doğrudan bir dahlinin olduğunu kaydeden müellif sayısı azdır (Yıldırım, 2019: 13-14).

IV. Murad ölüp yerine Sultan I. İbrahim'in geçmesi, sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa'nın, merkezde kendi kadrosunu oluşturma çabalarına sahne olmuştu. Bu sebeple adı Tabaniyassı Mehmed'in boğdurulmasına karışmış olan Deli Hüseyin'in merkezde kalmasına imkân gözüküyordu. Tehdide karşı bir tedbir ifadesi olarak, Hüseyin Paşa, Kapdan-ı Deryalığa atanarak merkezden uzaklaştırıldı. Karadeniz ticaretini sekteye uğratan Rus ve Kazak eşkiyasının tedibi vazifesiyle Karadeniz'e gönderilen Deli Hüseyin Paşa, otuz kadar Kazak şaykası ele geçirip İstanbul'a yolladı. Birçok Kazak eşkiyasını gemileriyle beraber etkisiz hale getirdi. Buradaki görevi devam ederken Özi muhafızlığına atandı ve görevini Piyale Paşa'ya devretti (*Naima Tarihi*, II: 964; *TS.MA.e*, 758 – 56; *TS.MA.e*, 262-8; 701-36; *TS.MA.e*, 809-52).

Özi muhafazasında Evliya Çelebi, Deli Hüseyin Paşa'nın icraatlarından övgüyle söz etmektedir. Ona göre gayr-i nizami harp ve istihbarat özelinde faaliyetlerde bulunan Hüseyin Paşa; ordunun moral ve motivasyonunu yükseltmesi, dağıttığı ihşanlarla askerinin gönlünü alması, yaralılarla bizzat ilgilenmesi, aldığı kararlar ve tedbirlerin isabetli olması gibi pratiklerle, muhafazanın seyrini olumlu yönde etkilemiştir (*Seyahatname*: 1-2: 480).

Kaynaklardan, 1642'de Bosna Valiliğine atandığı takip edilen Hüseyin Paşa buraya atanır atanmaz düzeni sağlamak için gerekli tedbirleri almıştı. Bosna eyaletindeki kalelerin muhafazasına memur edilen zabitan ve neferlerin mevâcip defterlerini merkeze göndermiş, (*TS.MA.e*, 755 - 33) Bosna'da bazı kale askerlerinin reyadan usulsüz olarak vergi topladığı konusunda duyumlar aldığı için hemen gerekli tahkikatı yaptırmış, elebaşlarını tespit ederek cezalandırmış, Bosna'nın durumunu öğrenmek için yeni bir tahrir de icra ettirmiştir (*A. DVNSMHH.d*, 89, *hüküm*: 225). Bu görevinin ardından 1644'te Bağdad Valiliğine atanan ve bu görevde 5 ay kadar kalan Hüseyin Paşa buradaki huzur ortamını sağlamak için de yine istihbarî faaliyetlerden faydalanmaya devam etmiştir. İdaresinde bulunduğu merkezlerin güvenliğini sağlama noktasında, iç istihbaratın önemine vakıf olduğu anlaşılan Hüseyin Paşa, casusları aracılığıyla, ahalinin durum ve niyetlerini anlamaya özen göstermişti. Hatta kaynaklara göre kendisi de tebdil-i kıyafetle halkın içinde dolaşır, uygunsuzlukları kendi gözüyle görmeye çalışırdı (Yıldırım, 2019: 20). 5 Şubat 1647'de Budin Eyaleti beylerbeyliğine tayin edildiği (*TS.MA.e* 794-61), fakat henüz emr-i şerif yazılmadığından ataması resmen gerçekleşmediği için tekrar sadrazam arzı yazılan (*TS.MA.e*, 798 - 45) Hüseyin Paşa, Girit muhafazasına da aynı vazife ile katılmıştır.

ÇEYREK ASIR KUŞATILAN ADA: GİRİT

1522'de Rodos, 1571'de Kıbrıs'ın alınmasından sonra, Rodos ve Kıbrıs Osmanlı Devleti hazinesini besleyen temel kaynaklarla merkezi idarenin bağlantıları açısından önem kazanmış, aynı zamanda buralar, İskenderiye ile İstanbul arasındaki deniz yolunu tehdit eden korsanlık faaliyetlerinin de odağı haline gelmişti. Bu sebeple Doğu Akdeniz'de stratejik açıdan kilit noktası haline gelen Girit'in fethedilmesi; Mısır ve Kuzey Afrika eyaletleriyle sağlanan işe yollarının ve ticaretin güvenliğinin sağlanması, doğu Akdeniz'de mutlak hâkimiyetin temin edilmesi, korsanlık faaliyetlerinin önlenmesi gibi birçok açıdan elzemdi.

Öte yandan Girit'in yerel halkı, Latin-Venedik ve Rum-Ortodoks kilisesi arasındaki çekişmeden bunalmış, kendilerini ekonomik anlamda sömüren Venedik idaresinden de son derece rahatsız olmuşlardı. Bu yüzden Girit'in, her açıdan çok daha iyi bir durumda olduğunu bildikleri Osmanlı'ya ilhak edilmesini istiyor, bu amaçla, Girit'in fethini içeren taleplerinin yazılı olduğu davet mektuplarını, gizlice Osmanlı idarecilerine göndermekten geri durmuyorlardı. Osmanlı merkez idaresi açısından bu durum memnuniyetle karşılanıyor, Divan'da tartışılan gündem maddeleri arasında Girit'in fethi konusu hep üst sıralarda kendine yer buluyordu. Her ne kadar Venedikliler, Girit'i de kaybetmemek amacıyla doğu politikasını Osmanlılarla dost geçinmek ve onlar aleyhindeki ittifaklara katılmamak olarak belirleseler de her iki taraf da birbirinin niyetini gayet iyi biliyordu. Söz gelimi, sıranın Girit'e geldiğini ve konunun Divan'da görüşüldüğünü, İstanbul'da bulunan Venedik balyoslarının, hükümetlerine sızdırması üzerine, Venedikliler bu adanın tahkimi için uğraşmışlar ve korsanlık faaliyetlerini desteklemekten geri durmamışlardı (Yükep, 1997: 7).

İki ülke arasındaki ilişkiler her ne kadar ideal seyrinde ilerliyor gibi görünse de Osmanlı tarafı sefer için hazırlıklarını büyük bir titizlikle ve gizlilik içerisinde sürdürmeye çalışıyor, bir yanıltma stratejisi olarak; Venedikli balyoslara, yapılan hazırlıkların çıkılacak olan Malta seferi için olduğu bilgisi veriliyordu. Fakat 1642 yılının Nisan ayından itibaren Senato'ya, Osmanlı donanmasının Venedik'e yönelik bir sefer hazırlığında olduğuna yönelik haberler ulaşmaktaydı. Bölgedeki Venedikli bir casusun bildirdiğine göre, toplamda 20 gemiden oluşan Osmanlı donanmasına, sefere kılavuzluk edecek ve bölgeyi iyi tanıyan "mürted" denizciler yardım etmekte, üstelik Osmanlı idarecileri tarafından, Cezayir adına casusluk yapan Venedik'teki bazı Yahudilerden de Venedik donanması hakkında ayrıntılı istihbarat elde edilmekteydi (Acıpinar, 2015: 181).

Tüm bu koşullar altında, Deli Hüseyin Paşa, kendisine ikinci vezirlik payesi ve Mora sancağı arpalığı ihşan edilerek Girit muhafazasına tayin olundu. Girit muhafazası için taşradan 1000 nefer, bostancılardan 200 nefer istabl-ı amireden (ahır ocağı) 60 nefer olmak üzere toplamda 1260 nefer sipahi 61 akçe ulufe ile Girit muhafazasına

yazılmıştı (*TS. MA.e*, 799/30, 18 Recep 1058/ 8 Ağustos 1648). Ayrıca 7 bin yeniçeri ile diğer sınıflardan toplam 50 bin asker sefere tayin edilmişti. 106 parça savaş gemisi ve muhtelif nakliye gemilerinden oluşan bir donanma da toplanma yeri olan Navarin Limanı'na demirlemişti. Gemilere 15 bin kantar barut, 50 bin top güllesi, 50 top ve muhasara levazımatı yüklenmişti. Burada kaptanlara Malta için eksiklerinin giderilmesi gerektiği duyurulmuştu. Anadolu ve Rumeli askerinin birleşmesiyle hazırlıklar tamamlanmıştı (Yıldırım, 2018: 29).

Girit'e Geçiş, Gayr-i Nizami Harp ve İstihbarat

Venedikliler Osmanlı'nın Girit'i işgal edebileceğine dair duyular aldıkları için Hanya'ya asker gönderilmesine karşı tedbir olarak Girit ve Çuha adası yakınlarında 60 parçalık bir donanmayı hazır bekletmekteydiler. Elbette ki bu, Deli Hüseyin Paşa'nın habersiz veya hazırlıksız olduğu bir durum değildi. Çevreye, Girit'e geçmeyeceklerini, donanmanın İstanbul'a döndüğünü, askerinin bu sene Hanya'da kışlayacak olduğu bilgisini yaydımış; eylem planının daha inandırıcı olmasını sağlamak için, askere kışlak tayin edip gemileri limana bağlatmıştı. Hatta öyle ki Mora kadıları, Hüseyin Paşa'nın ağaları ve yakın adamları bile kışlanacağına inanmış ve hazırlıklarını ona göre yapmaya başlamışlardı. Karşı casusluğun önlenmesi için, asıl hedefin ordudaki askere bile açıklanmaması, Osmanlı'nın kuruluştan itibaren benimsemiş olduğu bir savaş stratejisidir. Girit seferinde de bu strateji kullanılmış; ordu Navarin'den çıktıktan sonra asıl hedefin Girit olduğunu kumandanlara ve kaptanlara hatt-ı hümayun okunarak açıklanmıştır (Danışmend, 1972, c. III: 415). Böyle bir durumda Giritli ve Venedikli casusların da muhataplarına Osmanlı'nın savaş niyetinde olmadığı bilgisini götürmekten başka çareleri yoktu. Bu yanlış istihbarat ile hareket eden Venedikliler 60 parçalık donanmayı geri çağırarak, son derece stratejik bir hata yapmış bulunuyorlardı (Pul, 2004:37).

Hüseyin Paşa Hanya'dayken Kandiye'ye göndermiş olduğu casusları boş durmuyor Venediklerin durumuyla ilgili hayati bilgileri kendisine iletmeye devam ediyorlardı. Söz gelimi Kandiye'ye kaleye yeni tabyalar, köşebentler eklenerek kalenin daha korunaklı hale getirildiği üstelik yeni toplar dökülerek, barut ve cephaneye takviyesi yapıldığı, Deli Hüseyin Paşa'nın casusları aracılığıyla öğrendiği malumat arasındaydı. Hüseyin Paşa'nın edindiği istihbarat yalnız Venediklilerin mühimmat bilgisi ve tahkimat hazırlıklarıyla sınırlı değildi. Casuslar Venediklilerin savaş planı ve ordu durumuna dair hayati bilgileri de kendisine ulaştırmıştı. Buna göre Venedik'te 10 bin piyade ve 800 süvari toplanmıştı. Dahası, asker sayısını artırmak için, civardaki köylerden 15 bin kişi toplamış, bunlardan savaşmaya uygun olan 8 bini silahlandırılmıştı. Bu askerlerin bir bölümü Suda Kalesi'ne geçerek kaleye yardıma gidecek, bir kısmı Hanya'yı muhasara edecek, kalanı ise donanmayı takviye için kullanılacaktı (Yıldırım, 2018: 35; *Fezleke, II*: 898-900). Tüm bu veriler ışığında Deli Hüseyin Paşa gerekli hazırlıklara koyulmuş, Girit'in fethi için çıkılan yoldaki taşları, ustalıklı ve titizlikle döşemişti.

Girit'in Kuşatılması

Tarihler 30 Nisan 1645'i gösterdiğinde, Girit resmen kuşatılmış, yaklaşık 25 yıl sürecek uzun bir savaşın ardından fethedilebilmiştir. Sürecin uzunluğu göz önünde bulundurulursa; askeri, siyasi ve sosyo-ekonomik açıdan pek çok gelişmenin tarihi kaydına rastlamak mümkündür. Fakat çalışmanın kapsamı dâhilinde süreç, yalnızca istihbarat faaliyetleri özelinden değerlendirilecektir.

Kaynaklara göre Deli Hüseyin Paşa Girit'e geldikten sonra aldığı tedbirler ve yürüttüğü faaliyetlerle, askerinin moralini yükseltmiş, cengâverliği ve gözü pekliği ile hasım tarafa korku salmıştı. Bu yüzden birçok kez pusuya düşürülerek ortadan kaldırılmak istendiyse de aldığı tedbirler sayesinde bu kalkışmaları boşa çıkarmayı bilmiş, üstelik karşı taraftan önemli generalleri *dil* olarak yakalamıştır. Söz gelimi; Tuzla yolu üzerindeki pusudan 48 esir ve Marko adındaki generali getirmesi ününü arttıran faaliyetlerindendi. Hatta bu savaştan sonra çok sevdiği ve Kaytas ismini verdiği siyah atının üstünde resmedildiği tabloları Venedik'e gönderilmişti (*Fezleke, II*: 900-901). Yine, Deli Hüseyin Paşa'nın bir casusu; Venediklilerin, köylerden 2 bin kadar adam toplayıp, Hanya'nın güneyinde, dağlık araziye sahip bir mevki olan Melakaşa'nın tahkim edildiğinin ve diğer bazı köylerden de 1500 kadar kişinin yardıma gelmekte bulunduğunun haberini vermişti (14 Haziran 1646). Deli Hüseyin Paşa, casusunun getirdiği bu bilgilerden sonra kethüdasını bir miktar askerle o bölgeye yollamış fakat kuvvetleri başarı sağlayamamıştı. Hüseyin Paşa 3 bin kadar askerle yardıma gitmiş birçok esir ve oldukça fazla mühimmatla geri dönmüştü. Ele geçirilenler arasında Venedikli bir komutan da vardı. Deli Hüseyin Paşa "Karih" ismindeki bu generali *dil* olarak tutmuştu (Yıldırım, 2018: 38).

Girit'teki müstahkem mevkiilerin ele geçirilmesinin ve bu savaşlarda tutulan *dillerden* edinilen faydanın fethi kolaylaştırdığı bir gerçektir. Mesela İstorni'deki Venediklilerin, Hanya'dan Suda'ya sevk edilecek Osmanlı toplarının güzergâhındaki yolları tahrip ettikleri ve buldukları mevzileri güçlendirdiklerinin haberi kendisine ulaşınca, Deli Hüseyin Paşa derhal bir miktar süvari ve piyade birliği görevlendirerek, söz konusu mahalleri kontrol altına almak ve yolları onarmak için harekete geçmişti. 8 Nisan 1646'da İstorni fethedildiğinde, bu savaşta ele

geçirilen bir *dil* olan mimar-mühendise, civardaki kalelerin resimleri çizdirilerek, İstanbul'a yollanmış, bu sayede Girit'in adeta haritası çıkarılarak fetih için gerekli olan bilgi akışı da sağlanmıştı (Yıldırım, 2018: 36-37).

Girit kuşatması boyunca, bizzat Deli Hüseyin Paşa'nın organize ettiği istihbarî faaliyetlerin fethetilen bölgeye olan katkısı konusunda kaynaklar müttefiktir. Örneğin Paşa'nın Suda'dan gelen bir casusu Venedik donanmasına ait 35 parça çektiri ile Hanya üzerine gelmekte olduğunu ve Hanya Kalesi'nin Tuzla denilen sahil tarafından bir saldırı düzenleneceğini haber vermişti. 21 Mart 1646 tarihinde Suda Limanı'na demirleyen Venedikliler taarruza geçmiş, fakat saldırıyı önceden haber alarak hazırlık yapan Deli Hüseyin Paşa'nın almış olduğu yerinde tedbirler sayesinde, Venedik tarafı bu teşebbüsten eli boş dönmek durumunda kalmıştı (*Fezleke, II: 898-900*). Yine Resmo menzili üzerindeki Ziramna bölgesinde, Venedik'in her birinde 1000'den fazla askerinin bulunduğu 5 tabur halinde bir ordu kurduğu Deli Hüseyin Paşa'nın casusları vasıtasıyla haber aldığı başka bir gelişmeydi. Bu ordunun dağıtılması ve önemli komutanlarının *dil* olarak yakalanması, Deli Hüseyin Paşa'nın kaydetmiş olduğu bir diğer önemli başarıdır (Pul, 2004: 55). Girit'in güneyinde bulunan ve Kandiye Kalesi'ne zahire ve mühimmat takviyesi yapıldığı için stratejik önemi olan Mirampello kalesinin alınmasında da (28 Kasım 1647) casusların yararlılıkları görülmüştü. Kale komutanının 3 bin askerle birlikte kaleden ayrıldığı bilgisi Hüseyin Paşa tarafına bildirilince, savunmasız kalan kale kolayca ele geçirilmişti (*Fezleke, II: 946-950*).

Girit'in kuzeyinde Hanya ile Kandiye arasında kalan bir şehir olan Resmo'nun fethi, hem Deli Hüseyin Paşa'nın kariyeri, hem de Girit'in fethi için stratejik bir noktanın daha ele geçirilmiş olması dolayısıyla Osmanlı için, önem arz eden bir gelişme olmuştur. Bu kalenin ele geçirilmesinde de bizzat Hüseyin Paşa'nın sürdürmüş olduğu istihbarat faaliyetlerinin etkisi vardır. Resmo'nun durumunu, kale içindeki adamlarının gönderdikleri mektupla öğrenen Hüseyin Paşa vakit kaybetmeden gerekli hazırlıkları yapmış, kalenin fethi için kazılması gereken lağımın yerlerini içeriden aldığı istihbarat sayesinde belirlemiştir (Yıldırım, 2018).

Elbette Venedik tarafının da geliştirmiş olduğu istihbarî stratejiler mevcuttu. Uzun süren kuşatmadan ötürü yorgun düşen; asker, mühimmat ve zahire açısından takviye alamayan Osmanlı tarafının düştüğü durumdan haberdar olan Venedikliler, casusları vasıtasıyla Osmanlı ordusu içinde, İspanya ve Fransa'dan yeni yardım gemilerinin gelmekte olduğu dedikodusunu yayarak askerinin motivasyonunu kırıyorlar ve psikolojik üstünlük sağlamaya çalışıyorlardı (*Fezleke, II: 1005*). Venedik'in esir değişimi teklifi için yapmayı planladıkları ziyaretin maksadı da aslında istihbarat toplamaya çalışmaktan ibaretti. Fakat Hüseyin Paşa bu durumdan habersiz değildi. Kandiye'den kaçan bir casusu Venedik tarafının ziyaretinin göstermelik olduğunu ve asıl planlarını kendisine iletmişti. Bu yüzden Deli Hüseyin Paşa, esir değişimi konusunda kendisine teklif edilen; önemli Venedik şahsiyetlerinin, esir edilen Osmanlı askerlerinin ileri gelenleri arasında bire bir değişmeyi, geriye kalan askerler içinse üçer yüz kuruş verilmek şartıyla serbest bırakılmasına dair teklifi reddetmişti. Venedik heyetini yolcu ettikten sonra muhtemel saldırı planlarına karşı gerekli tertibat için talimat vermiş; icap eden hazırlıkların yapıldığı bu saldırıdan zararlı çıkan Venedik tarafı olmuştu. Kaynaklara göre bu saldırıda sayısı 10 bini bulan Venedikli askerlerden yalnızca 300 yüz kadarı geri dönebilmişti (14 Ağustos 1650) (Cezar, 2014, c.4: 2103).

DEDİKODU KAZANI

Deli Hüseyin Paşa, Girit'e gittiği andan itibaren sergilemiş olduğu başarılı idare portresi, askerinin kendisini sevip sayması, Girit'in ele geçirilen müstahkem mevkiilerindeki kale halkını Türk idaresine ısındırması, her ne kadar şöhretini arttırmış ve Sultan'ın takdirini kazanmışsa da rakipleri için durum bunun tam tersiydi. Kaynaklara göre özellikle Zurnazen Mustafa Paşa ve Sekbanbaşı Mahmud Ağa onun haklı yükselişini kıskanıyor, Zurnazen Paşa serdar olma hevesiyle asker arasında, Deli Hüseyin hakkında asılsız iddialar yaydırarak onun gözden düşmesini sağlamaya çalışıyordu. Bu bağlamda, Sekbanbaşı Mahmud Ağa askerler arasında; *Deli Hüseyin'in, Kandiye'ye giden casusunu yakaladık, Paşa ile düşman arasında gizli bir anlaşma vardır*, şeklinde dedikodular çıkarmış, çok geçmeden Yeniçeri ve Rumeli askerini isyana teşvik etmeyi başarmıştı (1 Ağustos 1649). Gece çıkan isyanı Hüseyin Paşa evvela güzel sözlerle ve nasihatle dağıtmaya çalışmışsa da başarılı olamamış, serdar Hüseyin Paşa'nın odasını ateşe veren isyancılarla, Deli Hüseyin Paşa'nın maiyetindekiler arasında ciddi çarpışmalar olmuştu. Hatta Deli Hüseyin Paşa'yı öldürmek isteyen bir Yeniçeri, Deli Hüseyin Paşa'nın sağ omzundan vurduğu kılıç darbesiyle kuyruk sokumuna kadar ikiye bölünmüştü (*Naima Tarihi, III: 1238-1239*). Sabaha kadar süren çarpışmalar en nihayetinde yağmaya dönüşmüş; Deli Hüseyin Paşa'nın, Paşa'nın kethüdası Veli Ağa'nın, hatta Reisülküttap vekilinin tüm malları yağma edilmiş, Paşa'nın adamlarından birçoğu öldürülmüş, kalanlar esir edilerek aralarında paylaşılmıştı.

Böyle vahim bir tabloya neden olan her müsebbibin düştüğü dehşete, Sekbanbaşı Mahmud ağa da düşmüş, yarattığı fitnenin geldiği noktayı görünce kendisi dahi telaşa kapılmıştı. Dahası Zurnazen Mustafa Paşa da bu feci manzara karşısında serdarlık isteğinden vazgeçmiş, ertesi gün askeri sakinleştirmenin yollarını aramışlardı. Askerden ileri gelenler Girit'te daha fazla kalmayacaklarını beyan etmiş, Zurnazen Mustafa ve Mahmud Ağa onları Kasım ayına

kadar daha kalmaya, aksi takdirde şimdiye kadar Girit'te elde edilmiş tüm ilerlemenin boşa gideceğine ikna etmeye çalışmışlardı. Askeri sakinleştiren ise Hüseyin Paşa'nın casusluk iddialarını kanıtlamalarına yönelik net tavrı ve akilane konuşması olmuştu (*Naima Tarihi, III: 1241*).

Deli Hüseyin Paşa'nın başarılarını kendi ikbali açısından sakıncalı gören bir diğer isim sadrazam Kara Murad Paşa'ydı. O da casusları vasıtasıyla adaya gizli mektuplar gönderiyor, Hüseyin Paşa hakkında aldığı duyumların doğru olup olmadığını araştırıyor, en azından Deli Hüseyin Paşa'ya isnat edilen suçları temellendirecek kanıtlar bulmaya çalışıyordu. Hatta bir adım daha ileri giderek Kara Murad Paşa, adamına; Hüseyin Paşa'nın askere iyi davranmadığına, zeamet ve tımarları liyakat esasına göre dağıtmadığına, Girit'in fethi konusunda gevşek davrandığına dair kanıtlar yaratarak merkeze göndermesini tembih eden mektuplar göndermişti. Bu amaçla gönderdiği mektuplardan bazılarını ele geçiren Serdar Hüseyin Paşa, Yeniçeri ileri gelenlerini, Rumeli ve Anadolu beylerini ve ihtiyarlarını bir araya getirerek söz konusu mektupları onların gözleri önünde okumuştur. Bu toplantıda hazır bulunanlar Deli Hüseyin Paşa'ya atılan bu iftiralara taraf olmadıklarını, Paşa'nın işini hakkıyla ve adalet gözeterek yaptığını, tımar ile zeameti hak edenler arasında adil bir şekilde dağıttığını söyleyen birer senet imzalayarak İstanbul'a yollamışlardı (Cezar, c.4, 2011: 2102).

KATLİ VACİP MİDİR?

Deli Hüseyin Paşa'nın sonunu getiren olaylar silsilesini başlatan Köprülü Mehmed Paşa'nın sadarete getirilmesi idi. Öyle ki düzeni sağlamak adına girişmiş olduğu kanlı icraatlarıyla tartışmalı bir sadrazam olan Köprülü'nün faaliyetlerine, *devletin bekası için caizdir* hükmü veren müelliflerin dahi, katledilmesinden üzüntüyle söz ettikleri belki de tek paşa, Deli Hüseyin olmuştur.

Köprülü, sadarete getirilmesi için sunduğu şartların eşine rastlanmayan şekilde kabul görmesinin ardından yaşadığı özgüven sayesinde sarayda oldukça cüretkâr bir pozisyona yükselmişti. Elbette bunda kurmuş olduğu istihbarat ağının hatırı sayılır bir etkisi vardı. Dönem kaynaklarına göre Köprülü, daha sadrazam olmadan evvel saray silahtarını kendisine casus olarak bağlamış, eski silahtarı ise, rakibi Boynueğri Mehmed Paşa'ya casusluk ettiği gerekçesiyle öldürtmüştü. Abaza ile olan hizipte, Abaza'nın isyanı sürecini, istihbarat ağı sayesinde, istediği şekilde yönetmişti (*Naima Tarihi, IV: 1722; Öksüz, 2009: 192-200*). Günümüz kaynağına göre de durum bundan farklı değildir. Köprülü Mehmed Paşa'nın istihbarat ağı öylesine işlevseldi ki daha sadrazam olmadan evvel, sipahi ocağına mensup görevlilerden Piri Çavuş ve Halife Koca'yı kendisine casus olarak tutmuş, ocaktaki durumdan tutun da saray ve diğer devlet kurumlarındaki en gizli gelişmelerden dahi günü gününe haberdar olmuştu. (İlgürel, 2002: 415-416; Uzunçarşılı, 1983: 368-369; Ağoston, 2007: 79-82). İstanbul'daki Rum Patriği III. Purtenios'un, Erdel voyvodasını isyana teşvik etmek için yazdığı mektubunun ele geçirilmesinden dolayı Patriğin asılması, isyan hazırlığındaki bazı Rumların deşifre edilmesi Köprülü'nün casusluk ağının hizmetlerinden yalnızca birkaçıydı (Çabuk, 1988: Aksun, 1994: 212; *Silahdar Tarihi, I: 68*).

Hâl böyleyken, Köprülü'nün, Deli Hüseyin Paşa gibi sadarete namzet, Girit'teki yararlılıklarıyla göz doldurmuş, Sultan IV. Murad ve Valide Turhan Sultan'ın çeşitli övgü ve taltiflerine mazhar olmuş, (*TS.MA.e, 704 – 39; TS.MA.e, 528 – 87*) halk ve askeri kanat tarafından da sevilip sayılan bir Paşa'nın, kendi vazifesi ve ikbali için bir tehdit unsuru olduğunu ön görmesi uzun sürmemiştir. Bu sırada Girit'e gereken mühimmat, levazımat ve asker tedariki yapılmadığı için Osmanlı tarafı bir türlü üstünlük elde edememiş ve fethi tamamlayamamıştı. Öte yandan gücü tükenen Venedik de Osmanlı kuvvetlerini adadan uzaklaştıramamıştı. Böylece durum, her iki ülke için bir çeşit yıpratma savaşına dönmüştü. Fetih sürecinin bu denli sürüncemede kalması, Köprülü'nün ihtiyaç duyduğu kozu eline vermiş, bu bahaneyle sadarete en yakın rakibi Deli Hüseyin Paşa'yı, Girit serdarlığı görevinden azledip merkeze çağırarak, münasip bir yolla katlettirmenin yollarını aramaya koyulmuştu (13 Temmuz 1658). Naima'ya göre Baltacılıktan gelme Dârüssaâde Ağası Solak Mehmed Ağa da Köprülü Mehmed Paşa'nın amacından haberdardı. Mehmed Ağa durumu, Reîsülküttâb Şâmizâde ve Gürcü Kethüdâ Solak Mehmed Ağa'ya bildirmiş, onlar da Valide Turhan Sultan'dan, Deli Hüseyin Paşa'nın İstanbul'a gelir gelmez katledilmesi konusunda ricada bulunmuşlardı. Katledilmesi gerektiği konusundaki ısrarları dinleyen Valide Sultan, Hüseyin Paşa'nın Girit'teki yararlılıklarını örnek göstermiş, hakkında hiçbir şikâyet yokken bu denli yararlılığı görülmüş bir paşanın öldürülmesinin doğurabileceği sakıncalardan bahsetmiş, hakkındaki iddialarının ispata muhtaç olduğunu ileri sürerek, söz konusu talepleri reddetmişti (*Naima Tarihi, IV: 1782-1783*).

Valide Sultan'dan istediği desteği alamayan Köprülü bu sefer de Şeyhülislam Bolevî Mustafa Efendi'nin kapısını çalmıştı. Sadık adamı, Reîsülküttâb Şâmizâde'yi *katli vaciptir* şeklinde fetva çıkartmak vazifesiyle, Şeyhülislam'ın huzuruna çıkartmış fakat Bolevî Mustafa Efendi, Serdar Deli Hüseyin Paşa'nın katl'ini gerektirecek bir durum olmadığını, başka bir vazifeye atanmasının daha uygun olduğunu ifade ederek Şâmizâde'nin isteğini geri çevirmişti (Hammer, XI: 56). Bu teşebbüsten de eli boş dönen Köprülü Mehmed Paşa; adalar eşrafı ve beylerinden rüşvet aldığı vs. suçlamalarla görevden azlını ve hatta kat'ini sağlamak ümidiyle onu üçüncü kez Kaptan-ı Deryalığa

tain ettirdi. (27 Eylül 1685) (*TS.MA.e,780-63*). Diğer taraftan, Köprülü'nün niyetinden haberdar olan, Deli Hüseyin Paşa'nın adamları, kendisine gizlice haber gönderip: “*Sakin ola ki, derya beylerinden, tersaneden ve adalardan bir şey almayasın, bin canın olsa birini kurtaramazsın*” şeklinde haber göndermişlerdi (*Naima Tarihi, IV: 1784*).

Bundan dolayı Deli Hüseyin Paşa, görevi esnasında kendisine takdim edilen, *köle, saat, çuha, kumaş, ehram* gibi hediyeleri dahi kabul etmedi. Köprülü Mehmed Paşa, Deli Hüseyin Paşa'yı bu görevinde de köşeye sıkıştırılmayınca, onu Kasım 1658'de Rumeli beylerbeyliğine tayin ettirdi (Derin, 1993: 130). Köprülü'nün casusluk ağı tarafından sıkı bir denetimle izlendiğinin farkında olan Hüseyin Ağa burada, Girit'teyken edindiği birikimle yetinmeye çalıştı fakat bir süre sonra yanındaki leventlerin ulufelerini bile karşılayamaz oldu. Bu sebeple varlıklı olanlardan “zahire-baha” adı altında bir vergi toplamaya başladı. Elbette durumun İstanbul'a arz edilmesi uzun sürmedi. Köprülü bu durumun şikâyet dilekçeleriyle Sultan'a arz edilmesi için bizzat *Filibe kadısı Süleyman Efendi*'yi görevlendirdi. Deli Hüseyin Paşa tatlı bir dille başkente çağırıldı. Hatta kürk giydirilip padişahla görüştürüldü. Buna rağmen aynı günün akşamı Köprülü'nün Sultan'la görüşmesinin neticesinde katli için izin çıktı. Ertesi sabah tutuklanıp Yedikule'ye hapsedildi iki gün sonra da boğularak öldürüldü (29 Aralık 1658) (*Fezleke: 166*).

Cengâverliği, gözü pekliği, cesareti, kuvveti, idareye olan bağlılığı ve Girit'in fethindeki yararlılığıyla, her kesimden insanın sevgisini ve takdirini kazanmış Deli Hüseyin Paşa'nın öldürülmesi, halk arasında derin bir üzüntüye neden olmuştur. Onun öldürülmesi, hem çağdaşları olan müelliflerin eserlerinde, hem de günümüz tarihi metinlerinde Köprülü Mehmed Paşa'nın kariyerinde tartışmalara neden olan icraatlarından biri olarak yerini almıştır.

SONUÇ

Üstlenmiş oldukları büyük sorumluluklar, büyük bedeller ödemelerine neden olsa da vezirler, sadaret için hep yarış içinde olmuşlardır. Bu yarışın kaybedeni olma ihtimali, kazananı olma ihtimalinden çok daha yüksek olmasına rağmen, hemen tüm vezirlerin, yarışa neden bu kadar gönüllü oldukları sorusunun cevabını, saltanat sisteminin kendisinde aramak gerekiyor. Saltanat tahtı nasıl ki tek kişilikse, sadaret makamı da ikinci bir koltuğa sahip değildi. Dolayısıyla sadarete getirilen vezirin konumunu rakiplerinden korumaya çalışması, tercihten ziyade zorunluluktan. Pek tabii ki bunu yaparken aynı zamanda da makamının gerektirdiği bütün görev ve sorumluluğu üstlenmek, iç ve dış tüm tehditlere karşı saltanatu korumak da yetki alanı dâhilindeydi. Yetkileri ve sorumlu olduğu makamın önemi göz önünde bulundurulduğunda, kendi ikbali ve/veya devletin bekası için istihbarat faaliyetlerine neden ihtiyaç duyduğunun cevabı kendiliğinden beliriyor. Zaten istihbarat özelinde çalışan güncel kaynaklar, özellikle 15. asrın sonundan itibaren Osmanlı idarecilerinin istihbarî faaliyetlerde ne denli ustalaştıklarına; sultanlar başta olmak üzere, şehzadeler, vezirler, sadrazamlar ve diğer devlet adamlarının kendi casusluk şebekelerini nasıl kurup kullandıklarına dair çarpıcı örneklerle doludur.

Deli Hüseyin Paşa örneğinde ise istihbarî faaliyetlerin ibresi, askerî müdahaleler ve siyasi hizip arasında gidip gelmişti. Kaynaklar, kariyeri boyunca atandığı tüm görevlerde evvela atandığı bölgenin düzenini sağlamak ve adil bir idare sistemi oturtmak için çabaladığı konusunda hemfikirdir. Deli Hüseyin Paşa'ya olan desteğin ve haklı şöhretinin ardında, Girit ve Hanya muhafazasındaki yararlılıklarının yanı sıra, muhafaza için maiyetinde bulunan bazı Yeniçerilerin ihtiyaçlarını kendi malından ödemek, savaşlara yalın kılıç katılmak, yaralananlarla bizzat ilgilenmek, seferlerde askerinin moral ve motivasyonunu güçlendirecek hareketlerde bulunmak gibi fedakârlıklarının katkısı olduğu bir gerçektir. Ayrıca Girit'teki adil vergi sistemiyle halkı Türk idaresine ısındırması, kurmuş olduğu vakfın faaliyetlerinin halk arasında hoşnutluğa neden olması, taraftar bulmasına etki etmiştir. Öyle ki ölümünden sonra bile kurmuş olduğu vakıf, uzun yıllar faaliyetlerine devam etmiş, hemen her yıl gönderilen Surre alayları², Osmanlı idaresinin prestijini yükseltmiş, vakıf gelirleri³ de hazineye aktarılmaya devam etmişti (*TS.MA.e, 86 – 40, 29-06-1075/ 17 Ocak 1665*).

Tüm bu faaliyetleri yönetirken istifade ettiği istihbarat kanallarının pratiklerine çalışma boyunca değinilmişti. Özellikle, *kaleyi içten feth etmek*, sözünün birebir yansıması olarak, iç kaleye gönderdiği casuslarıyla; *İstorni, Aprikorno, Melakaşa* gibi kaleleri alması, casusları vasıtasıyla edindiği istihbarat sayesinde Venediklilerin saldırı planlarını boşa çıkarması elbette Osmanlı tarafına askeri ve psikolojik bir üstünlük sağlamıştı. Dahası sefer öncesinde çıkılan keşif akınlarıyla elde ettiği *dillerden* edindiği malumatla, saldırı veya savunma planını gözden

² Surre Defterleri için bkz: *EV.HMK.SR.d, 12, 29 Zilhicce 1063/ 20 Kasım 1653; EV.HMK.SR.d, 26, 29 Zilhicce 1064/ 10 Kasım 1654; EV.HMK.SR.d, 31, 29 Zilhicce 1066/ 18 Ekim 1656; EV.HMK.SR.d, 39, 29 Zilhicce 1067/8 Ekim 1657; EV.HMK.SR.d, 45, 29 Zilhicce 1068/ 27 Eylül 1658*. Uzun yıllar vakfın Mekke ve Medine'ye surre alayı gönderdiği takip ediliyor.

³ Cezire-i Girit'ten vaki merhum Hüseyin paşa Evkafının Haremeyn-i şerifin akçesi Seneden 5 bin gurus olub 1074 senesi Recebinin Guresinden, 1075 senesi Cemaziyel ahirin selhine varınca meblağ-ı Mezkurdan bu defa 1000 gurus Ve bu defa 1900 gurus ve bu defa 1160 gurus ki cem'an 5000 gurus reis efendi canibinden darüs'saade-i şerife canibine teslim olunduğu arz ve ilam olundu.

geçirmesi, *yarar dillerden* olan mimar mühendislere feth olunacak diğer kalelerin teknik resimlerini çizdirip savunmasız noktaların belirlenmesi, onun istihbaratın önemine vakıf bir devlet adamı portresi çizdiğinin apaçık göstergesidir.

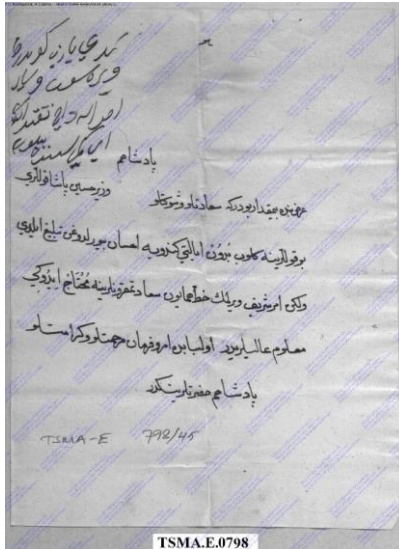
Ayrıca kendisi hakkında yürütülen kulis çalışmalarından haberdar olmak ve çeşitli iftiralara uğramasına neden olabilecek hazırlıkların önüne geçmek için de istihbarî faaliyetlerde bulunmuştur. Çünkü sadece katline sebep olan Köprülü değil, önceki sadrazam Kara Murad Paşa, Zurnazen Mustafa Paşa ve Sekbanbaşı Mahmud Ağa da ona kumpas kurmuştu. Deli Hüseyin Paşa, Kara Murad Paşa'nın, kendisi hakkında suç delili yaratmak için görevlendirilmiş casusunu ele geçirmeyi başarmış, casusun taşıdığı mektubu ocak ileri gelenleriyle paylaşınca, Yeniçeri ağası başta olmak üzere diğer rütbeli askerler Deli Hüseyin Paşa'ya isnat edilmeye çalışılan suçların hiçbirini işlemediğine dair ortak bir senet imzalayıp İstanbul'a göndermişlerdi.

Tüm bu anlatılanlara rağmen, bedenlen de çok sıhhatli ve kuvvetli olması dolayısıyla şöhret kazanmış, kurulamaz denen İran yayını birden çok defa kurup bıraktığı için yayı kırmış, Venedik kumandanı Marko'yu çıplak elle yakalayıp esir etmiş, tek kılıç darbesiyle bir yeniçeriyi omzundan kuyruk sokumuna kadar ikiye bölmüş olduğu nakledilen bu güçlü adam, saray entrikalarının gücüne yenilmiştir. Katline çıkan ferman yüzüne okunduğunda kendini savunmamış; *Bana edenleri Allah'a havale ediyorum* demekle yetinmişti.

Tarihçinin vazifesi elbette kahraman veya hain yaratmak değildir. O sadece, kendine özgü çalışma prensibi demek olan metodolojiyi takip ederek, tarihi olay ve olgularla ilgili bilimsel veriler sunmakla mükelleftir. Bu çalışmada da istihbarat tarihi çerçevesinden, Deli Hüseyin Paşa özelinde, dönem olaylarının, objektif, anakronizmden uzak, akademik bir değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır. Hüseyin Paşa'nın yaşadığı dönem itibarıyla, Osmanlı idari zümresinin, zaten maiyetinde casus bulundurduğuna; ülke içi meseleler, siyasi hizipler, dış sorunlar ve diplomaside istihbarat faaliyetlerinin sürdürüldüğüne dair yeterli bilimsel kanıt mevcuttur. Her Osmanlı paşası gibi, Deli Hüseyin de kendi ikbali ve yetki alanının selameti için casus kullanmaktan çekinmemiş; bu sayede 60 yılı aşkın ömründe, kendi kariyeri ve bağlı olduğu devlet için önemli başarılarla imza atmıştı. Casusluk ağı katline giden yolu her ne kadar değiştirememiş olsa da en azından süreci uzatmış, Osmanlı toprağından geçen bir "deli" 365 yıl sonra da anılmaya devam etmiştir.

EKLER

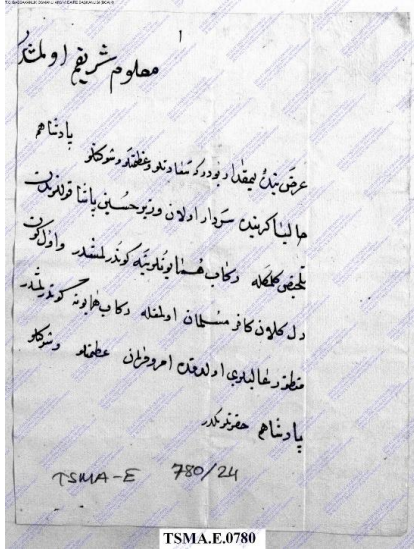
- 1- Budin eyaletine tayin edilen Vezir Hüseyin Paşa'nın tayinine ait hatt-ı hümayun yazılmasına dair sadrazamın arzı ve sadır olan hatt-ı hümayun. (TSMA No: 7022/532) 18 Recep 1058/ 8 Ağustos 1648

Arz-ı bende-i bî-mikdar budur ki; saadetli şevketlü padişahım, Vezir Hüseyin Paşa kulları bu kullarına gelüb Budin eyaleti kendiyeye ihsan buyurulduğun tebliğ eyleği velakin emr-i şerif verilmek hattı hümayun saadet makrunlarına muhtaç idüğün malum-u alilerimdir. Ol babda emr-i ferman merhametlü padişahım hazretlerindedir.

2- Girid Serdarı Vezir Hüseyin Paşa'dan gelen tahriratın padişaha takdim edildiği. (TSMA No: 7008/49)

1 Safer 1059/ 14 Şubat 1649

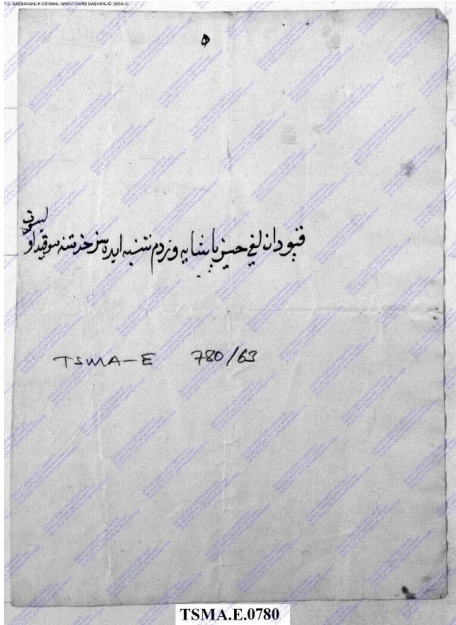
Ma'lumum olmuştur

Arz-ı bende-i bî-mikdar budur ki, saadetlü ve azimetlü ve şevketlü padişahım,

Haliya Girid Serdarı olan Vezir Hüseyin Paşa kullarının telhisi gelmekle, rikab-ı hümayunlarına gönderilmiştir. Ve ol gün dil Gilan kâfir Müslüman olmağla rikab-ı hümayunlarına gönderilmiştir. Mestur-ı 'alileri oldukça emr-i ferman azimetlü ve şevketlü padişahım hazretlerindedir.

3- Kaptan paşalığın Vezir Hüseyin Paşa'ya ihsan edildiği. a.g.tt (TSMA No: 7009/3)

29 Zilhicce 1068/ 27 Eylül 1658

Kapudanlığı Hüseyin Paşa'ya virdim

(Son kez Kaptan Paşalığa atanmıştır. Bu atamadan iki ay sonra katledilecektir.)

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Topkapı Sarayı Müzesi Evrak- Defter

TS.MA.e, 86 – 40; 758 – 56; 262-8; 701-36; 794 – 15; 809 – 52; 809-52; 755 – 33; 479 – 17

TS.MA.d, 1998; TS.MA.d, 2010

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Maliyeden Müdevver Defterler

BOA, MAD. 8477: 187

Mühimme Defterleri

A.DVNSMHM.d..88, 89,

KRONİKLER

Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi, (1993). Haz. Fahri Çetin Derin, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı (yayınlanmamış doktora tezi),.

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, (2004). *Hasan Beyzâde Târîhî*, c, III, Haz. Nezih Aykut, Ankara.

Kâtip Çelebi, (2016). *Fezleke*, Haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca Yayınları, İstanbul.

Mehmed Halife, (1976). *Tarih-i Gilmani*, Haz., Kamil Su, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Mustafa Naimâ Efendi, (2007). *Naimâ Târîhi*, IV, Haz. Mehmed İpşirli, TTK Yay., Ankara.

Mustafa Öksüz, (2009). *Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mür'i't Tevârih Adlı Eserinin (180B-345A) Tahlil ve Tenkidi Metni*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Peçevi İbrahim Efendi, (1982). *Peçevî Tarihi*, I,II, Haz., Bekir Sıtkı Baykal, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, (2018). *Nusretname*, Haz., Mehmed Topal, Türkiye Bilimler Akademisi, Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi, Ankara.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, (1928). *Silahdar Tarihi*, I, Neşr. Ahmed Refik Altınay, İstanbul.

ARAŞTIRMA- İNCELEME ESERLERİ

Acıpinar, M. (2015). “Kriz Ve Savaş Arasında 1641 Tarihli Venedik Ahidnâmesi” *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S.1, Temmuz.

Ágoston, G. (2007). “Information, ideology, and limits of imperial policy: Ottoman grand strategy in the context of Ottoman-Habsburg rivalry”, *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire*, Cambridge.

Cezar, M. (2011). *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, Ankara.

Çabuk, V. (1988). *Köprülüler*, Kültür Bakanlığı Turizm Yayınları, İstanbul 1988.

Danişmend, İ.H. (1950). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. III, Türkiye Yayınevi, İstanbul.

Daş Darıcı, M. G. (2019). “Eflak- Boğdan- Erdel Voyvodaları ve Osmanlı İstihbaratına Dair Roller”, *SSAD*, V.3, I.1, Mart.

Daş Darıcı, M. G. (2022). *Osmanlılarda İstihbarat Faaliyetleri*, Kitabevi Yay.

İlgürel, M. (1999). “Deli Hüseyin Paşa”, *TDVİA*, c. XIX, İstanbul.

İlgürel, M. (2002). “Köprülü Mehmed Paşa”, *TDVİA*, c. XXVI, İstanbul.

Özcan, A. (2016). “Mehmed Paşa, Tabanyası”, *TDV İA*, İstanbul, c. Ek 2.

Parmaksızoğlu, İ. (1964). “Hüseyin Paşa, Deli” *MEB İA*, c.5/1, İstanbul.

Pul, A. (2004), “Girit Savaşı ile ilgili Bir Türk Kaynağının Tahlili,” yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Uzunçarşılı, İ. H. (1983). *Osmanlı Tarihi*, III/I, TTK Yay., Ankara.

Ünver, A. S. (1952). “Dördüncü Sultan Murad’ın Revan Seferi Kronolojisi”, *Bellekten* c. XVI.

Yükep, K (1977). *Girit Seferi (1645-1669)*, Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III.

Yüksel, A. (2018). “Osmanlı İstihbarat Ağını Besleyen Bilgi Kanalları (Kuruluştan II. Abdülhamid Devrine Kadar)”. *XVIII. Türk Tarih Kongresi, (1- 05 Ekim 2018)*, Ankara, Türkiye.

Yıldırım, T. (2019). *Girit Serdarı Gazi Deli Hüseyin Paşa Hayatı, İcraatı ve Hayratı*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul.

Yüksel, A. (2017). “Yeniçeri Ocağı Bozulma ve Casusluk”, *History Studies*, V.9, I,2, 2017.

Yüksel, A. (2012). *II. Mahmud Dönemi Osmanlı İstihbaratı*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.